

egy romantikus angol

George Orwell és a munkásmozgalom

1936 elején Victor Gollancz, a kiadó megbízta George Orwellt, hogy tanulmányozza az Anglia északi iparvidékén élő munkanélküliek helyzetét. Ebből született *A wigani móló* című könyv. Nem gondolná az ember, hogy Orwellnek sok mondanivalója volt a Lancashire-i és Yorkshire-i munkanélküliek nehéz sorsáról. Noha érzéketlenül írt a csavargók életéről, a szegénykórházakról és tömegszállításokról, de Londonon és a London körüli megyéken kívül alig ismerte Angliát, és alig volt olyan barátja, aki a munkásosztályból, vagy egyáltalán az alsóbb osztályokból származott volna. Orwell a Temze-völgy idilli tájain, később a suffolki tengerparton, a finom, úri Southwoldban járta ki az érzelmek iskoláját, vagyis abban az Angliában, amelyet az „alsó-felső-középosztály” népesített be (ahogy később nevezte őket): azok az emberek, akik az országot irányították, és akik ugyan nem rendelkeztek saját földdel, mégis „földbirtokosoknak” tartották magukat „Isten színe előtt”.

Számottevő tapasztalata tehát nem volt Orwellnek, ehelyett az energiáját, szenvedélyét, valamint akkor még csekély, de növekvő hírnevét ajánlhatta kiadójának. És pénzre is szüksége volt. Évekkel később elmesélte egy barátjának, hogy esze ágában se lett volna belevágni az északi utazásba, ha Gollancz nem ajánl bőséges előleget: 500 fontot, ami egy harmincas éveiben járó írónak akkoriban elég szép összeg volt. Mivel nem folytatott költelező életmódot, úgy gondolta, ez az összeg akár két évig is elég lesz, még meg is nőülhet belőle.

A wigani móló

Január 31-én vonatra szállt, és elindult Coventrybe, ahol egy panzióban szállt meg: „elég siralmas, 3/6. [...] Olyan bűdös van, mint egy tömegszálláson. Félnótás, nagydarab szolgálólány, apró feje van, a nyakán hurkák, valahogy olyanok, mint a sonka zsíros része.” Coventryből Birminghambe és a „Fekete vidékre” nagyrészt gyalog ment, hogy jobban megszemlélhesse a tájat („Wolverhampton borzalmas helynek tűnik. Hitvány házak sora mindenfelé”). Február 5-én megérkezett a manchesteri címre, Frank Meade szakszervezeti vezető otthonába. Tulajdonképpen ez volt az úti célja, és tüstént el is kezdte felmérni a környezetét. A következőkre jutott:

M.[eade]-ék nagyon rendesek voltak hozzámm. Mindketten a munkásosztályhoz tartoznak, Lancashire-i kiejtéssel beszélnek, és gyerekkorukban facipőben jártak, mégis olyan az egész környezet, mint a középosztálybeli otthonokban. [...] Ismét megdöbbenek azon, hogy mibelyest egy munkás

bivatalos állást kap a szakszervezetben, vagy munkáspárti politikus lesz, azonnal középosztálybelivé válik, akár akarja, akár nem, vagyis a burzsoázia ellen barcolva maga is burzsoává válik.

Manchesterből tovább kellett mennie Wiganba, ahol találkozott Joe Kennan-nel, a szocialista vilánszerelővel („nagyon alacsony, köpcös, erős férfi, rendkívül kedves és szívélyes”) és Paddy Grady-vel, a munkanélküli bányásszal („intelligens és jól informált”). Kennan talált neki szállást a városban, de hamarosan tovább kellett költöznie, mert a házinei beteg lett, és kórházba került. Utána egy paltolt fölött kapott szállást, de az sem volt sokkal jobb: „A társadalmi közeg nagyjából olyan, mint [az előző helyen], de sokkal mocskosabb és nagyon bűdös.” Február 21-ére elege lett:

Kezd az idegeimre menni a mocskok, ami ebben a házban van. [...] A legundorítóbb, hogy Mrs. F. mindig a konyhában levő beverőn fekszik [az asszony beteg volt]. Az a förtelmes szokása van, hogy csíkokat tépked az újságból, amikkel megtörli a száját, aztán ledobja őket a földre. Ma a reggelinél teli éjjeliedény volt az asztal alatt. Száját állandóan valamelyik pokrócába törölte, ám ott-tartózkodásom vége felé arra tért át, hogy újságcsíkokat tépett erre a célra, s ennek nyomán gyakran reggelre a föld szétdobált zsíros galacsínokkal telt meg, amelyek órákig ott hevertek [...] A többi lakó borzalmas történeteket mesélt a helyiségekről, ahol a belsejét tárolták, s ahol hemzsegték a svábbogarak. Nem tudom, milyen gyakran rendelték az árut, de nem túl gyakran lehetett, mert Brookerné ezzel méri az események idejét: „Lássuk csak, mikó' vót, asszem vagy három jegesáru (értsd: fagyasztott pacal) gyűtt be azóta.”

Ám Orwell nem csak azért utazott Lancashire-be (és később Yorkshire-be), hogy a munkásosztály akcentusáról, modoráról és külsejéről értekezzen, vagy a furcsa étkezési szokásaikról és a házak szagáról. Arról is beszámolt, hogy a bányászok mennyi fizetést kapnak és milyen feltételek között dolgoznak; a munkások szálláskörülményeiről és a bérleti díjakról; a különféle segélyekről és arról, hogyan él meg (vagy inkább hogyan nem él meg) a megcsappant jövedelméből az, aki elvesztette a munkáját vagy megsérült a munkahelyén; az élelmészükről (és arról, hogy a szegények miért nem akarják azokat az „unalmas, egészséges ételeket” enni, amelyek mások szerint jót tennének nekik); valamint a nők életéről, a szorgos házi-

munkáról és arról, hogy milyen büszkék az otthonukra, amely pedig éppen hogy csak elfogadható.

Amikor már tizenkét napja tartózkodott Wiganban, leereszkedett az egyik bányába (később még kétszer lement). Amikor utólag leírta az élményeit, leginkább azt hangsúlyozta, hogy a szénipar és a benne dolgozók jelentik az alapját a korabeli Anglia minden más ipari tevékenységének, a kapitalisták profitjának és ezáltal annak az „osztaléknak” is, amelyen a társadalom jómódúbb tagjainak civilizált életformája alapszik – enélkül egyszerűen nem tudnának fennmaradni: „A nyugati világ gigászi anyagcsere-láncolatában fontosságban [a bányászt] legfeljebb a földműves előzi meg. A bányász szutykos szoboralakjára nehezedik szinte minden, ami ebben a világban nem piszkos.”

Lenn a bányában

A Wiganhoz közeli Crippen bányában tett látogatásról szóló ragyogó beszámolója, amely igazi újságírói remeklés, *A wigani móló* második fejezetében olvasható, de önállóan is megjelent antológiákban, „Lenn a bányában” címmel. A fejezet a vajúrókról szól, és azokról, akik gondolkodás nélkül fogyasztják a szenet. Az utóbbiak Orwell elbeszélésében kényelmes életet élő, sőt dekadens rétegek – mintha bizony a munkások nem szénrel fűtöttek volna vöröstéglás sorházaikban. Orwell így ír a bányászokról, akik a frissen bányászott tömböket térdén állva lapátolják a futószalagra, s akiket csodálatra méltó, hősiességű lényeknek lát, a rettenetesen kimerítő munka ellenére:

A vajúrók úgy is néznek ki, úgy is dolgoznak, mintha vasból volnának. Testük a tetőtől talpig rájuk tapadó szénporréteg alatt valóban öntöttvas-szobrokhoz hasonlít: csak amikor meztelenül látja őket dolgozni odalenn az ember, akkor jön rá, milyen tökéletes alkata van mindegyiknek. Valamennyi alacsony [...], és pompásan kidolgozott testű – széles vállú, keskeny csípőjű, lapos ülepű, izmos combú – szinte mind, s nincs egy gramm fölösleg egyiken sem.

És íme a nemtörődöm gazdagok, akik szalonjaikban és dolgozószobáikban ülnek a jó melegben, amit a bányászok erőfeszítése teremtett meg nekik, és semmibe veszik a gyötrelmes munkát, amely nélkül üres lenne a kandalló:

Hiszen [az ember] ráébred – legalábbis amíg valóban figyeli őket –, hogy a felsőbbrendűek felsőbbrendűsége kizárólag annak köszönhető, hogy a bányászok vért izzadva dolgoznak. Önök is, én is, a Times irodalmi mellékletének szerkesztője, az alanyi költők, a canterbury

ORWELL, George
Az oroszán és az egyszarvú I-II.
(Esszé, tanulmányok, publicisztikák)
Cartaphilus, 2000

A wigani móló
Cartaphilus, 2001

Háborús napló
Cartaphilus, 2002

Rádiós jegyzetek – Londoni levelek
Cartaphilus, 2003

A fikusz és az Antikrisztus
Cartaphilus, 2005

Tragédia Burmában
Cartaphilus, 2005

Légszomj
Európa, 2006

1984
Európa, 1989, 2014

Állatfarm
Európa, 2012

Hódolat Katalóniának
Cartaphilus, 2004
Európa, 2015

érek, nemkülönben X. elvtárs, a Marxizmus gyerekeknek szerzője, egyszóval valamennyien annak köszönhetjük tisztas életművének, hogy ezek az acélkemény kar- és basizmú, talpig fekete rabszolgák a szénport nyelve is bárom másodpercenként előrelendítik lapátjaikat.

A szocializmust afféle hóbortnak tartották

A wiganai élmények feldolgozásához Orwellnek megvolt a kellő intelligenciája, a londoni (főleg független munkáspárti) politikai körökben jártas barátai által szerzett kapcsolata, az olvasmány-élményeiből táplálkozó elképzelése a szocializmusról, feltehetően a helyi viszonyok bizonyos fokú ismerete, amelyre önálló kutatásai során tett szert, valamint a kizsákmányolással, a hatalommal és a politikai változás lehetőségével kapcsolatos bizonyos nézetei, amelyeket valószínűleg éppannyira alapoztak meg a gyarmati Burma elnyomó rezsimjével kapcsolatos tapasztalatai, mint az 1930-as évek Nagy-Britanniájának parlamenti politikája (ami ugyan különösebben nem érdekelt). Viszont hiányzott belőle a brit munkásosztály történelmének, hagyományainak, törekvéseinek és szerveződésének megértése. Robert Colls így ír erről *George Orwell: English Rebel* című könyvében (Oxford University Press, 2013):

Elismeri, hogy van némi szervezőkészségük, ám a vezetőikről, a gondolataikról vagy a szempontjaikról egyetlen szót sem ejt [A wiganai móló-ban]. Pedig meglehetősen furcsa egy olyan embertől, aki közel állt abhoz, hogy megszakítson minden kapcsolatot a „burzoá értelmiséggel”, hogy semmit sem tudott a munkásmozgalom történetéről, és a szocializmust afféle hóbortnak tartotta [...] láthatóan semmit sem tudott a szocialista vasárnapi iskolákról és az ifjúsági szervezetekről [...] semmi érdeklődést nem mutatott az iparváros társasági élete iránt – a kápolnában tartott koncertek, a kiránduló és kerékpáros klubok, a boks, a bendzsó- és rézfúvós-zenekarok, [...] a kirándulócsok vagy a híres lancashire-i búcsúk iránt [...] Lancashire a futball hazája, Orwellnél azonban egyetlen szó sem esik a futballról. Yorksbire a munkásklubok és –intézetek szövetségének a bástyája, de amikor Orwell elmegy a küldöttgyűlésükre Barnsleyba, az ingyenes sört és szendvicseket kifogásolja. [...] 1914-ben a munkásosztálybeli férfiak fele tagja volt valamilyen segélyegyletnek, de Orwell egy szót sem szól arról, hogyan tudtak megszervezni egy ilyen hatalmas vállalkozást, illetve hogy a többi segélyegyletrel és betegégyeztetővel együtt mi képpen érték el, hogy a törvény lehetővé tegye a működésüket. Orwell Észak-Angliájában nincs semmi szórakozás, semmi ambíció, lendület, obszcenitás, és szinte semmi társasági élet. Pedig egy Blackpoolban töltött éjszaka igen jól telt volna neki (és az angol irodalomnak). Hol vannak a komédiások? Hol van George Formby, Wigan kedvence? Hol vannak a gyári munkáslányok? Hol van Gracie? Azt állítja, hogy minden szakszervezeti és munkáspárti tisztviselő csakis középosztálybeli lebet, és szinte teljesen figyelmen kívül

bagyja a munkásosztály önvédelmének fő bástyáit – a bányászszövetséget, a szövetségeket és cébeiket, szakszervezeti tanácsokat, a munkáspártot és az utca sokszínű, végtelenül találékony női közösségeit. A szegénység feltűnik neki, a takarékoság miért nem? A lélekölő munkáról sokat ír, a Ritz Super mozi-ról miért nem?

Victor Gollancz, akinek a gondolkodása „közel állt a brit kommunista párthoz”, nem volt tökéletesen megelégedve az Orwell által 1936 decemberében leadott könyvvel, amiért pedig tisztességes előleget fizetett. Az első rész ellen nem sok kifogása lehetett, hiszen abban Orwell egyszerűen az észak-angliai állapotokat írta le. Gollancz először azt javasolta, hogy a Left Book Club (az a kiadói csoport, amelynek az egyik tulajdonosa Gollancz volt) önállóan jelentesse meg ezt a részt, ám Orwell nem fogadta el a javaslatát. A második részbe azonban Orwell a saját helyzetelemzését és (mindig bőszes) véleményét sűrítette bele, amelyek egy része egyébként határozottan egybecsengett azokéval, akik a Left Book Club olvasóközönségét alkották, sőt Orwell kifejezetten ezeket az olvasókat tartotta szem előtt. Így ír a városi, középosztálybeli szocialista értelmiségiekről:

a vértelen reformerek, akiknek Shaw a prototípusa; az irodalmi körök ifjú törtetői, akik ma kommunisták, öt év múlva pedig fasiszták lesznek, mert az lesz a divat; mindazon fennkölt lelkű, mozgalmár nők, gyümölcslelvő és sarut viselő férfiak lehangoló kasztja, akik úgy gyűlnek a „baladás” szagára, mint böngy a macskatetemre.

És a híres mondatok arról, hogy a szocialista tanítás a „csodabogarakat” vonzza:

Az embernek néha már az az érzése, hogy a „szocializmus” és „kommunizmus” búszavai mágnesként vonzzák Anglia összes gyümölcslelvőjét, nudistáját, sarus alakját, szexmániását, kvékerét, természetgyógyászát, pacifistáját és feministáját.

Orwell tehetetlen dühe végül a tetőfokára hág:

Ha a sarukat, a pisztáciaszínű ingeket végre egy kupacba lehetne bordani és eltűzteni, ha az összes vegetariánust, főbivatású absztinenszt és szentfazekat baza lehetne küldeni, hogy csöndben, magukban jógázzanak!

Hódolat Katalóniának

Lehet, hogy Orwell ezt kissé ironikusan érti. Ám mielőtt továbblépnénk, talán leszögezhetjük: életének és szellemi fejlődésének ebben a szakaszában Orwell a szocializmust leginkább középosztálybeli hóbortként ábrázolta, és noha szívesen idealizálta a munkásosztálybeli „Másikat”, ha megfelelő alakban toppant elé, gyakorlatilag semmi érdeklődést nem mutatott a munkásosztály tényleges politikálása és társadalmi szerveződése iránt.

Wiganból hazatérve Orwell újdonsült feleségével, Eileennel kiköltözött Londonból, és heti hét shilling hat pennyért kibéreltek egy lakatlan házat – amelyben korábban vegyesbolt működött – egy Wallington nevű kies faluban, Hertfordshire megyében. Orwell belevetette magát a munkába: rendbehozta a gazos kertet, zöldséget ültetett, tyúkólat épített, csirkéket és libákat vett, sőt még egy Muriel nevű kecskével is szaporította a családtagok számát (Muriel később az *Állatfarm* egyik szereplője lett), valamint egy fekete pudlival, akit Marxnak nevezett el. Újra megnyitotta a boltot, apróbb élelmiszer-cikkeket és édességet árult a falubeli gyerekeknek. 1936 második felére azonban egyre inkább az európai politikai események kötötték le a figyelmét, s az év végére eldöntötte, hogy Spanyolországba utazik, és harcolni fog a fasizmus ellen.

Párizson keresztül Barcelonába utazott, a Független Munkáspártban (ILP) aktív szerepet vállaló barátaitól szerzett ajánlólevéllel. A párt helyi embere, John McNair a Partido Obrero de Unificación Marxista (POUM) milíciájának helyi lakatnyájába vezette, ahol Orwell „Eric Blair, szatócs”-ként iratkozott fel. A Lenin laktanyában Orwellnek újabb szocialista epifániában volt része: megakadt a szeme az asztal mellett álló olasz milicistán, „huszonöt-huszonhat esztendősen lehetett, vörösesszőke haja volt és jó széles vállá.”

*Volt valami mélyen megindító ennek az olasz-
nak az ábrázatában. Olyan ember volt, aki*

gyilkolni is, megbánni is bármikor kész a barátjáért [...] Abogy kifelé indultunk, odalépett hozzám, és jó keményen megszorította a kezem. Különös, hogy milyen szeretetet válthat ki az emberből egy idegen! Mintha lélekben egy pillanatra sikerült volna áthidalnunk a nyelvi és hagyománybeli szakadékokat. [...] Remélem, ő is ugyanazt a rokonszenvet érezte irántam, mint én iránta. De tudtam, hogy ha nem akarom elveszteni ezt az első benyomást, nem szabad többé találkoznom vele.

Az aragóniai frontra küldték, ahol két, számára meglehetősen értelmetlennek tűnő ütközetben harcolt, amelyben két nyomorúságos állapotú és rosszul felszerelt csapat harcolt egymással. A fegyvere egy 1890-es Mauser volt, és azt is feljegyezte, hogy „Rohamsíakunk, szuronyunk nem volt, revolver csak néhány, és öt-tíz emberre mindössze egy kézigránát. [...] Nem voltak távolságmérőink, tűzérési teleszkópjaink, periszkópjaink, és látsövünk is csak annyi, amennyit néhány bajtársunk hozott magával. Nem volt jelzőrakétánk, sem pisztolyból kilőhető világító rakétánk, nem volt drótvágó ollónk, fegyvertisztító eszközünk, és még tisztítórongy is alig akadt.”

Május elején rövid szabadságra ment Barcelonába, ahol Eileennel találkozott, majd visszatért a frontra, Huescába, ahol kinevezték alhadnagyának az egyik ILP szakasz élére. Huescában meglőtték, amit tipikus orwelli távolságtartással és pontossággal ír le.

Nagyon érdekes érzés, amikor az embert megtalálja a golyó, azt hiszem, érdemes részletesen leírni. [...] Sosem ballottam sem emberről, sem állatról, aki túlélte volna, ha a nyakát átfúrta egy golyó. Vér szivárgott a szám sarkából. „Szétment az ütőér”, gondoltam. Azon tűnődtem, mennyi ideig élhet az ember, ha átvágták a nyaki ütőerét, valószínűleg néhány percig. Minden elbomályosult. Körülbelül két percen át azt hittem, megöltek. Ez is érdekes volt.

Tarragonába, majd Barcelonába evakuálták, ahol elég gyorsan felépült (a viszonylag közlelől lött, nagy sebességgel becsapódó golyó keresztülment

a torkán – ha csak egy milliméterrel odébb fúródott volna be, már nem éli túl). Barcelonában a politikai közhangulat erősen megromlott, a kormány illegálisnak nyilvánította a POUM-ot (az Egyesült Marxista Munkáspártot), az egységeket leszerelték, a tagjaikat letartóztatták. A Franco-ellenes koalíció kommunista tagjai, illetve az anarchista és trockista elemek közötti ellenségesség nem volt különösebben meglepő (a kommunisták trockistának tartották a POUM-ot, noha őket korábban gyakorlatilag már kitiltották a csoportból). A *Pravda* már 1936 decemberében (vagyis kevéssel az események előtt) rosszat sejtetően azt írta, hogy „Katalóniában megkezdődött a trockisták és az anarchoszindikalisták felszámolása, ugyanolyan erélyesen, mint ahogy a Szovjetunióban történt.” Spanyolországban a két irányzat – mondjuk úgy, hogy az „ortodox” és a „baloldali” kommunisták – közötti vita a stratégia körül forgott. A POUM és az anarchisták úgy gondolták, hogy a háborút csak a forradalom folytatásával és elmélyítésével lehet megnyerni: ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy ami hatalom, pozíció és vagyon a tömegek kezébe került, azt nem adhatják vissza. Az ortodox kommunisták – egyelőre legalábbis – a kormányban levő mérsékelt szocialisták és demokraták álláspontján voltak, miszerint a háború legfontosabb célja a Köztársaság megmentése, és ha erre bármi remény van, akkor hatékonyan kell eljárni ennek érdekében, csakhogy az efféle hatékonyság idegen volt a szélsőbaloldali és anarchista szervezeti – vagy szervezetlenségi – modellektől.

Miután Orwell szemtanúja volt annak, hogy a POUM az aragóniai fronton milyen szánalmas teljesítményt nyújtott, eleinte hajlott a „realista” álláspontra (sőt, csatlakozni akart a Nemzetközi Brigádhoz Madridban, ahol az „igazi” harcok folytak). Ám amikor a helyzet odáig fajult, hogy kitört a „polgárháború a polgárháborúban”, Orwell egyre dühösebben figyelte, hogyan hazudoznak a kommunisták és otthoni szövetségeseik a baloldali és liberális sajtóban az elvtársairól, akiket most kineveztek „trockista-fasisztáknak” és „ötödik hadoszlopoknak” – a sztálini kommunizmus megítélése szerint nem sok választja el egymástól a helytelen stratégiát és ezáltal a háború

kimenetelének esetleges kockázatát attól, hogy valaki „objektíve fasiszta” vagy egyszerűen fasiszta.

Ha Orwell végül is hosszas tanakodás után a POUM mellett tette le a voksát, ez Colls szerint „nem annyira azért volt, mert valóban magáévá tette azt az irányvonalat, hanem azért, mert hitt azoknak, akik magukévá tették”. A POUM lejárata azt implikálta, hogy

egyszerűen az ellenség zsoldjában álló árulónak titulálták a munkások százezreit, köztük a lövészárkokban fagyoskodó nyolc-tízezer katonát [...]. Egyáltalán nem kellemes látvány egy tizenöt éves spanyol fiú, akit bordágyon visznek el a fedezékből, és falféber arccal les ki a takaró alól, bár még ha azokra az ügyes fickókra gondol közben az ember, akik Londonban és Párizsban azt bizonygatják firkálmányaikban, hogy ez a fiú titkos fasiszta ügymű.

Erős megfogalmazás. A téma és a hangnem persze ismerős: a fronton reszkető katonák szembeállítása az ügyes fickókkal (a szöveg vígan égető értelmiségekkel), akik kényelmes nagyvárosi dolgozószobáikban hazugságokat firkálnak az előbbiekről. Colls azonban azt állítja, hogy a spanyol polgárháború tekintetében Orwellnek és a szélsőbaloldaliaknak egyszerűen nem volt igazuk. Szerinte a háború állása teljes mértékben indokolta, hogy a központi kormány véget vessen a milícia és a „népbírók” gyilkos túlkapásainak, a „forradalmi őrzőpontoknak, ellenőrző pontoknak, őrzet-bevételeknek, védett házaknak”, sőt, a kormány alkotmányos hitelessége múlhatott azon, hogy képes-e a határozott fellépésre. Ami pedig a katonai helyzetet illeti, a nagyhatalmak közül egyedül a Szovjetunió segítette a Köztársaságot: 1936 novemberében nem a milíciák állították meg Francót Madrid előtt, hanem a szovjet tankok, és szovjet fegyverek nélkül a Köztársaság még azt a kevés győzelmét – Jarama és Guadalajara, 1937 elején – sem vívhatta volna ki. Hangsúlyoznunk kell, hogy Colls álláspontja nem kommuniszapárti, hanem kormánypárti. A spanyol polgárháborúval foglalkozó történészek közül sokan értenének egyet ezzel az elemzéssel. Sokatmondó az is, hogy viszszatekintve maga Orwell így ítélte meg a helyzetet 1943-ban megjelent „Visszatekintés a spanyol háborúra” című esszéjében:

A trockisták nézete, mely szerint a háborút meg lehetett volna nyerni, ha a forradalmat nem szabotálják, valószínűleg téves volt. A gyárak államosítása, a templomok lerombolása és a forradalmi kiáltványok megfogalmazása nem tette volna batékonyabbá a hadseregeket. A fasiszták azért győztek, mert ők voltak az erősebbek: a többiekkel szemben nekik modern fegyvereik voltak. Ezt semmiféle politikai stratégia nem tudta volna ellensúlyozni.

Orwell később tehát helyesbítette a korábbi véleményét, de a spanyol konfliktus során kialakult politikai meggyőződése még évekig erős maradt.

A „csodabogarak” elleni egyik kirohanásában Orwell elmeséli, hogy amikor Wallingtonban élt, egyszer átutazott a közeli Letchworth városra. A busz megállt, és „két rémes külsejű, éltes fickó” szállt fel.

Hatvan körüliek lebettek, alacsonyok, köpcösek, halvány rózsaszín bőrűek, mindketten kalap nélkül. Egyikük egészen perverz módon kopasz volt, másikuk hosszú, őszes haját Lloyd George módjára viselte. Pisztácia-színű ing és kekiszín sortnadrag volt mindkettőn, ez utóbbi oly szoros, hogy párnás ülepük minden gödrét látni engedte. Megjelenésük enybe borzadást váltott ki a busz utasaiból. A mellettem ülő férfi – talán utazó ügynök lehetett – rám nézett, aztán rájuk, majd ismét rám, és csak annyit mormogott: „Szocialisták...”, mintba azt mondta volna: „Rézbőrűek...”

Nem elég szimpatizálni, aktívnak kell lenni

A két groteszk figura megjelenésének Letchworthban ugyanis egyetlen magyarázata lehetett: a hivatalos Munkáspárttól kissé balra levő Független Munkáspárt, egy ügybuzgó társaság, épp akkor tartotta a nyári szabadegyetemét. A csodabogarak iránti nyilvánvaló ellenszenv dacára a következő évben maga Orwell is elment a szabadegyetemre, majd 1938-ban belépett a Független Munkáspártba. Ahogy a párt lapjába, a *New Leader*-be írott cikkében fogalmazott: elérkezett az idő, amikor „nem elég szimpatizálni a szocializmussal, hanem aktív szocialistának kell lenni”. Nem arról van szó, hangsúlyozta, hogy „elvesztette volna a hitét a Munkáspártban” (ez az első jele annak, hogy valaha hitt benne, jegyzi meg Bernard Crick, Orwell életrajzírója). Abban bízott, hogy a Független Munkáspárt képes lesz ellenállni „a kísértésnek, hogy az elveket sutba dobva készüljön egy imperialista háborúra”. Az *Adelphi* című irodalmi lapba írott hosszú cikkében 1938 decemberében keményen bírálta a Munkáspártot, amiért az csupán felszívvvel tiltakozott az ellen, hogy Anglia megállíthatatlanul sodródik a Németország elleni háború felé. Orwell felszólítja a pártot: ahelyett, hogy Nagy-Britannia fegyverkezését támogatná, inkább biztassa határozottabban a német munkásosztályt, hogy keljen fel Hitler ellen. Orwell úgy vélte: ha háborúra kerül sor, az nem fog másról szólni, mint a piacokért való gyalázatos versengésről Nagy-Britannia és Franciaország, illetve Németország és Olaszország között. Még az a szerencse, írta, hogy a légibombázás ereje miatt legalább gyorsan vége lesz az egésznek. A hadüzenet és a sorozás, a mozgósítás viszont lehetőséget nyújtana a hadviselő országok munkásosztályainak a forradalom kirobbantására.

1939 nyarán valami egészen rendkívüli dolog történt, ami – mint az gyakran megesik – egy álomban jelent meg Orwellnek. „Akár balos, akár jobbos, mégiscsak a hazám” című, 1940-es esszéjében Orwell leírja, hogy noha legkésőbb 1936-ra csak a hülyék nem látták, hogy a háború ki fog törni, a konfliktus lehetősége ennek ellenére sokáig borzasztónak tűnt fel számára – még háborúellenes beszédek is tartott és röpiratokat is írt. Az oroszok és a németek közötti megneemtámadási szerződés bejelentését (1939. augusztus 23.) megelőző éjszakán azonban azt álmodta, hogy kitört a háború (Nagy-Britannia és Franciaország számára szeptember 3-án valóban ki is tört). A korábbi álláspontja ellenére ettől a „felismeréstől”

valahogy megkönnyebbült, és ekkor már tudta, hogy támogatni fogja a háborút, sőt ha kell, harcol is benne. A felső középosztály tagjaként belenevelték a hazaszeretetet, méghozzá alaposan, és most, hogy Anglia bajba került, nem maradt más lehetősége: válaszolnia kellett a hívásra. Azonban azt is hangsúlyozta, hogy a hazaszeretet nem ugyanaz, mint a politikai konzervativizmus, és hogy egészen biztos benne: a haza szolgálatát váratlan, drámai események kísérik majd.

Csak a forradalom mentheti meg Angliát, ez évek óta nyilvánvaló, de most el is kezdődött a forradalom, és meglehetősen gyors lefolyású lesz, ha Hitlert kívül tudjuk tartani. Ha kitartunk, két éven, vagy akár már egy éven belül olyan változásokat tapasztalunk majd, amelyek meglepik az idiótákat, akikben nincs semmi előrelátás. Állítom, hogy London csatornáiban patakokban folyik majd a vér. Hadd folyjon, ha folynia kell. De ha a vörös milíciák a Ritzben fognak megszállni, én akkor is azt fogom érezni, hogy az az Anglia, amelyet oly régen és annyi mindenért megtanultam szeretni, továbbra is fennmarad.

Égésügyei alkalmatlansága (tuberkulózis) és politikai megbízhatatlansága miatt Orwell nem teljesíthetett fegyveres szolgálatot, de 1940 júniusában sikerült felvételt nyernie a Helyi Önkéntes Véderőbe, a későbbi nemzetőrségbe (Home Guard), amelynek Orwell komoly forradalmi potenciált tulajdonított – Bernard Crick szavaival: „vérvörös szemüvegén keresztül potenciális népi milíciának” látta. Ezt a testületet a háború után született olvasók talán inkább már Mainwaring kapitány kalandjaiból ismerik, az *Apa badserege* című BBC-sorozatból.

Miután kitört a háború, Orwellnek semmi problémát nem jelentett, hogy teljes szívvel azonosuljon vele. Egy 1940. januári levelében azt írja: „rettenetesen elkéséritek azok az értelmiségiek, akik most folyamatosan azt bizonygatják, hogy a demokrácia és a fasizmus valójában egy és ugyanaz” – miközben elfelejti, hogy az előző négy év során maga is éppen ugyanezt bizonygatta. A háború folytatása és a forradalom esélye továbbra is szorosan összekapcsolódott a gondolkodásában. 1942 vége felé azt írja a *Partisan Review* New York-i olvasóinak, hogy „a régi stílusú kapitalizmus nem képes megnyerni a háborút... ma, akárcsak két évvel ezelőtt, a jövőbeli kilátások »vagy – vagy« formában fogalmazódnak meg: vagy bevezetjük a sztálinizmust, vagy elveszítjük a háborút.” Persze Orwell jóslatai nem mindig váltak be: 1942 májusában, ugyancsak a *Partisan Review*-ban azt írta, hogy „Churchill már hónapokig sem lesz hatalmon”. Orwell ugyan nem volt trockista (sőt, 1945 után készségesen belenyugodott abba, hogy onnantól a Munkáspárt Tribune-csoportját támogassa, akik baloldali szociáldemokraták voltak), de Spanyolország után jó pár évre eleget a forradalmi szellemiségből. Többé nem hitte azt, hogy küszöbön áll a végső nagy felfordulás, hiszen akkor arra is magyarázatot kellett volna adnia, hogy eddig miért nem történt meg – miközben az igazi kérdés az volt, hogy egyáltalán miért kellene megtörténnie, különösen egy olyan

békés politikai kultúrával rendelkező országban, mint Nagy-Britannia. Végül csak leesett neki a tanusz: 1943 januárjában azt írta – ismét az amerikai olvasóknak –, hogy

az egyre erősödő gyanú, hogy talán mindannyian alábecsültük a kapitalizmus szívósságát, és hogy a jobboldal talán végül képes lesz megnyerni a háborút a saját erejéből, anélkül hogy bármilyen radikális változást vezetne be, minden gondolkodó ember számára elkésérite. Az emberek cinikusan mondogatják, hogy „majd a háború után” így meg úgy lesz; mára semmi sem maradt abból az érzésből, amely 1940-ben töltött el bennünket, hogy „ebben mindannyian együtt vagyunk”.

De még ebben a pesszimista kilengésében sem volt teljesen igaza, ahogy azt a Munkáspárt 1945. júliusi választási győzelme megmutatta. Úgy tűnik, azok után, amit átéltek, a britek közül sokan mégiscsak azt érezték, hogy „mindannyian együtt voltak benne”, és nem vágytak vissza az 1930-as évek „normális”, konzervatív világába, amikor milliók voltak munka nélkül. A Munkáspárt 393 parlamenti mandátumot szerzett, míg a konzervatívok csupán 197-et, és Orwell élete végéig kormányon maradtak.

Robert Colls kiváló Orwell-tanulmányának – amely szimpatizál Orwell-lel, ugyanakkor szkeptikusan áll hozzá, számtalan meggyőző gondolatot és üdítő véleményt tartalmaz, és kellemesen közvetlen, néhol kifejezetten egyedi stílusban íródott – az Orwell angolságáról szóló fejezet áll a középpontjában („Anglia, a bálna”). Colls véleménye szerint Orwell hazájához való hozzáállásának megváltozása, amelyet ő a háború első éveire datál, pszichológiai értelemben valódi vízváltást volt, ugyanis a szerzőnek ekkorra sikerült feldolgoznia a saját családi hátterét és nevelését, sőt a brit nemzetállamról – erről a „rég, és nem is teljesen értéktelen politikai berendezkedésről” – alkotott felfogását, amelyek visszatérő problémát jelentettek számára. Hogy az olvasó mit gondol erről, az részben talán attól függ, mit gondol Nagy-Britanniáról (vagy akár Angliáról). Robert Colls a kultúrtörténet professzora, és egy sokat méltatott tanulmány szerzője, amely az angol identitásról szól, tehát feltételezhető, hogy nem jön zavarba, ha dicsérik a szülőhazáját. Maga Orwell azonban jól látta, hogy ami a külső szemlélő számára honfitársai természetes kedvességének és a diktatúrákkal szembeni mélyen gyökerező ellenszenvének vagy akár harci szellemének tűnik, abban valójában jó adag képmutatás rejlik: a briteknek vagy fogalmuk sincs arról, hogy a birodalmuk távolabbi pontjain mi történik, vagy egyszerűen nem törődnek vele. Mindenesetre Orwell, ez a „leggyökértelenebb értelmiségi” (India – Henley – Eastbourne – Eton – Burma – Southwold – London – Wallington – Spanyolország – Jura), aki látszólag egyfolytában próbált elszabadulni Angliától, ebben az időszakban ragyogó esszéket írt arról, hogy mit jelent angolnak lenni: *Az oroszán és az egyszarvú* című hosszú elmélkedését, valamint Dickensről, Kiplingről, fiúknak szóló képregényekről, „disznó” képeslapokról, angol gyilkosságokról és P. G. Wodehouse-ról szóló érzékeny és gyönyörűen megírt szövegeket.

Orwellről sokan mondták már, hogy a politikai témájú írásokat művészi szintre emelte (fülszövegekben rendszeresen találkozunk ezzel a kifejezéssel). Ez a vélemény, amely egyébként lényegét tekintve helytálló, általában inkább az esszékkel, recenziókkal és zsurnalisztikus írásokkal kapcsolatban fogalmazódik meg, mintsem Orwell élete utolsó évtizedében írt fő művei, az *Állatfarm* és az *1984* kapcsán, amelyekben az író sokat finomított a totalitarizmusról és különösen a Szovjetunióról alkotott képén. De ahhoz, hogy saját véleményét alkossunk erről a kérdéssel, érdemes külön megvizsgálni ennek a szóösszetételnek az elemeit – „politikai” „írás” –, ugyanis bár tagadhatatlan, hogy Orwell ragyogóan írt (az esszéiben sokszor még inkább, mint a regényeiben), a politikai ítélőképessége – a sztálini kommunizmus természetéről alkotott mély, intuitív elemzésétől eltekintve – meglehetősen kérdéses. Ami azt illeti, ha a politikai jóslataira fogadásokat kötött volna, több alkalommal is csődbe jut.

Ha Orwell valóban olyan ember volt, mint ahogy a barátja, Cyril Connolly írta róla, hogy „a személyisége átsugárzott minden írásán”, akkor fel kell tennünk a kérdést, hogy az esszéiben nem egy gyakran mesterségesen kialakított személyiség jelenik-e meg, amelyben a szokottnál nagyobb adag volt a – rendíthetetlen magabiztosságán átszűr – ún. „józan észből”, melynek Orwell erőteljesen, gyakran megfélemlítően adott hangot: Orwell kijelentéseiből nem csupán az sugárzik, hogy „ez így van”, hanem hogy „ezt mindenki tudja, nyilvánvalóan, vitathatatlanul, magától értetődően igaz, és csak egy komplett idióta számára nem világos”. Még akkor is, ha a kijelentése önkényesnek, nevetségesnek vagy légből kapottnak tűnik fel. Például amikor így ír Angliáról:

Kevés európai tudna Angliában élni, s még az amerikaiak is Európában érzik inkább otthon magukat.

[Az angolok] semmiféle esztétikai érzékkel nem rendelkeznek.

...az angol választási rendszer majdhogynem nyílt csalás.

Angliában a dicsekvés, zászlólengetés, a „Britannia, uralkodj”-féle szölamok a kisebbségek kenyere.

És meglepő módon:

Nincs még egy fehérek lakta ország, ahol az embert könnyebben le lehetne lökni a járdáról.

Intellektuális antiintellektualizmus

Absent Minds című könyve egyik fejezetében Stefan Collini alaposan dokumentálja Orwell „intellektuális antiintellektualizmusát”, megjátszott bosszankodását a nagyképűségen, az „egyszerű ember” pózát, aki a józan ész nevében lerántja a leplet a fellengzősekről. Ez a stílus később népszerű újságírói eszközzé vált – ebből fejlődött ki (Orwell tanítványa, Christopher Hitchens és mások jóvoltából) az, amit Collini „süketelés-ellenes süketelésnek” nevez. Valójában nincs kétség afelől, hogy a tipikus orwelli vitastílus tudatos konstrukció eredménye volt, hiszen akik ismerték, általában egyetértettek abban, hogy meglehetősen félnék és kedves ember volt. 1938-ban

így írt Stephen Spendernek, a költőnek, akit gyakran pellengérezett ki mint az „elpuhult baloldal” egyik tagját:

Azt kérde, hogyan lebeteséges, hogy még mielőtt találkoztunk volna, megtámadtam, de miután találkoztunk, megváltoztattam a véleményemet [...] Még akkor is megváltozott volna a véleményem, ha nem találtam volna szimpatikusnak, hiszen amikor megismerkedünk egy bús-vér emberrel, azonnal rádöbbenünk, hogy emberi lény, nem csupán bizonyos gondolatokat megszemélyesítő karikatúra. Részen ezért nem járok irodalmi körökbe, mert tapasztalataiból tudom, hogy miután megismerkedtem és szóba álltam valakivel, soha többé nem leszek képes szellemi durvaságot tanúsítani iránta, még akkor sem, ha úgy érzem, hogy ezt kellene tennem.

Az idők során a sztálinisták és más marxisták-leninisták igyekeztek befeketíteni Orwell hírnevét, azonban meglepően kevés sikerrel. De vajon élete utolsó évtizedében Orwell valóban megállíthatatlanul sodródott a politikai jobboldal felé, ahogy a fentiek állítják? Valóban Thatchernek szurkolt volna, ha megéri? Ezt a kérdést persze nem lehet megválaszolni. De vajon már az élete során hitehagyottá vált? Nagy port kavart, amikor kiderült, hogy 1949-ben Orwell átadta az általa kommunista társutasnak tartott ismerősei névsorát barátjának, Celia Pagetnek, aki a külügyminisztérium hírszerzési osztályán dolgozott, ahol közvetlenül a háború után az európai kontinensen felhasználandó antikommunista propagandaanyagokat dolgoztak ki. Orwell tette azonban eléggé ártalmatlannak tűnik: senkit sem vádoltak meg, senki sem tűnt el, a Pagetnek átadott információ pusztán arra szolgált, hogy ne vegyenek fel olyanokat, akikkel nem szeretnek majd együtt dolgozni (vagy nem bíznak meg bennük). Mégis, mi a gond azzal, ha valaki nem szeretné helyzetbe hozni a kommunistákat, akik arra használnák a pozíciójukat, hogy bomlasszák a liberális demokráciát és a polgárjogokat?

Minden sora a totalitarizmus ellen, a demokratikus szocializmus mellett emel szót

„Miért írok” című esszéjében (1946) Orwell leszögezi: „Minden 1936 óta írt komoly művem valahány sora – közvetve vagy közvetlenül – a totalitarizmus ellen vagy az én felfogásom szerinti demokratikus szocializmus mellett emel szót.” Nincs okunk kételkedni az állításában, vagy azt hinni, hogy Orwell távolabb került volna ettől a felfogástól élete utolsó éveiben, amikor az Attlee-kormány tulajdonképpen többet tett a demokratikus szocializmusért, mint bárki az angol történelem során, akár előtte, akár utána. Orwell szocializmusa talán homályosan definiált és ellentmondásos volt, de őszinte és mély. Valamennyire nyilván a saját, meglehetősen jómódú családi háttere és neveltetése miatt érzett büntudatából fakadt, valamint a burmai rendőrségben játszott szerepéből, ahol a brit imperializmus végrehajtójaként működött. Ugyanakkor az „egyszerű angol ember” romantikus felfogásán is alapult (Colls éleslátóan rámutat Orwell narodnyik tendenciáira), valamint

azon a meggyőződésen, hogy a munkásosztály nyomora szorosan összefügg Orwell társadalmi osztályának kényelmes életével: a bányász „szutykos szoboralakjára nehezedik szinte minden, ami ebben a világban nem piszkos”: már csak azért sem valószínű, hogy Orwell jobbra tolódott volna, mert meglehetősen viszolygott a túlzott gazdagságtól. Különcsége bizonyára gyakran befolyásolta a politikai ítéleteit, és megbízhatatlanná tette a jövőre vonatkozó jóslatait. Ugyanakkor valószínűleg az adta a lendületet remek prózai írásainak, amelyek (és ez talán tipikusan angol vonás) hol elképesztően különködőek, hol rendkívül humorosak, furák vagy zseniálisak. Talán azzal tudnám a legfrappánsabban befejezni ezt az írást, ha V.S. Pritchettet idézném, aki remekül összefoglalta az orwelli érényeket és az ezeket kísérő „jellemhibákat”, amelyek esztétikai szerepük szerint azonban gyakran érényként jelennek meg az írásaiban:

George Orwell úrban megvan a legjobb angol röpiratírók számos vonása: bátorság, egyéni gondolkodás, batározott véleményalkotás, bajkeverési bajlam, az értelmes ember – e képzeletbeli lény – megszólításának művészsze, eredeti meglátások és túlzó általánosítások keveredése, az ellenség felfedezése mindenből, és mindannyiuk gyűlölete. És mint a röpiratírói hagyományunk két kiemelkedő alakja, Cobbett and Defoe, akikre szintén jellemző volt a felforgató, nonkonformista hazaszeretet, Orwell is világos, közvetlen stílusban ír, amelyetől az ember hirtelen felébred, mintha hideg vizet locsoltak volna a képébe. Ez a fullánkos stílus hol üdítő, hol rendkívül dübítő. Orwell úr ugyanis a barátait sem szereti jobban, mint az ellenségeit, és a józan ész nevében képes a vadember egyszerűségével és ártatlanságával túlozni. Az érénye abban áll, hogy kimondja, amit ki kell mondani; a bűne abban, hogy néha sokkal körültekintőbben kellett volna fogalmaznia. De ördög vigye a megfontoltságot! A röpiratíró vagy a céltábla közepébe talál, vagy – ha ez nem sikerül – valakinek a szemébe. Orwell úr pontossága és megfontoltsága a Shaw nevével fényjelezhető hagyományhoz és színvonalhoz hasonlítható, márpedig ő korunk legnagyobb röpiratírója. Csak egy jellemző példa: Az oroszán és az egyszarvúból, és többet nem is kell mondanom erről: „Különös, ám kétségtelenül igaz, hogy szinte minden angol értelmiségi szegényteljesebbnek tartaná, ha az »Isten, óvd meg a királyt« éneklésén kapnák rajta, mint azt, ha éppen a szegények gyűjtőperselyéből lopna.”

Pritchett, aki ismeri Orwellt, mint a tenyerét, a következő megjegyzést fűzi ehhez: „Nekem ebből a »kétségtelenül« tetszik a legjobban.”

ORZÓY ÁGNES FORDÍTÁSA

Az idézetek forrása

George Orwell: *A wigani móló*, Cartaphilus, 2001, ford. Lázár Péter
George Orwell: *Hódolat Katalóniának*, Interart, 1989, ford. Betlen János és Tóth László
George Orwell: *Az irodalom fűszámlása*, Európa, 1990, ford. Geesényi Györgyi